

DOI 10.32782/city-development.2025.2-10

УДК 332.1:711.432+330.837

АГЛОМЕРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОДЕЛІ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ: СУТНІСТЬ, ДРАЙВЕРИ, ДОМІНАНТИ ТА ДИСФУНКЦІЇ ФОРМУВАННЯ

Лещух Ірина Володимирівна

кандидат економічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу просторового розвитку
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього
Національної академії наук України»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3860-0728>

Анотація. У статті розглянуто сутність, рушії, домінанти та дисфункції формування агломераційного потенціалу в умовах трансформації моделі просторового розвитку. Обґрунтовано міждисциплінарний підхід, який поєднує положення інституційної теорії, поведінкової економіки, системного та автопоетичного підходів, а також теорії ендогенного зростання. Акцентовано на важливості формальних та неформальних інституцій, соціального капіталу, кооперативної взаємодії та внутрішніх ресурсів територій. Виокремлено типові дисфункції, що гальмують реалізацію потенціалу агломерацій, зокрема: інституційна невизначеність, короткострокове мислення місцевих еліт, брак довіри та неефективність міжмуніципального співробітництва. Запропоновано авторське визначення агломераційного потенціалу як інтегральної категорії, що забезпечує адаптивність, стійкість і сталий розвиток територій.

Ключові слова: агломерація, просторовий розвиток, інституції, поведінкова економіка, ендогенне зростання, соціальний капітал, міждисциплінарний підхід.

Актуальність проблеми. Міські агломерації відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку країни, слугуючи центрами зростання та інновацій. В Україні актуальність дослідження агломерацій зростає в умовах трансформації просторового розвитку під впливом децентралізації, євроінтеграції, війни та інших факторів. Просторовий розвиток переходить від централізовано-моноцентричної до більш збалансованої, поліцентричної моделі, де агломерації мають стати локомотивами регіонального зростання [1]. Це передбачає генерацію агломераційних ефектів – переваг від концентрації економічної діяльності, таких як ефекти масштабу, розширення ринку праці та обмін знаннями. Для реалізації цього потенціалу важливо розуміти драйвери, пріоритети, чинники та дисфункції формування потенціалу агломерацій у контексті трансформації моделі розвитку. Оскільки агломерації є складними системами, для їх аналізу потрібно застосовувати міждисциплінарний підхід, що дозволить визначити ключові чинники та ризики для успішної реалізації потенціалу в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі питання агло-

мераційного розвитку та трансформації моделі просторового розвитку активно досліджуються. Зокрема, О. Ліснічук [2], І. Колесніченко [3] та О. Стойко [3] систематизували інституціональні (формальна та неформальні) чинники забезпечення регіонального розвитку. У роботі М. Мельник [5] розглянуто когерентний підхід до формування сучасної моделі просторового розвитку економіки України, акцентуючи на необхідності інтеграції соціальних, економічних та інституційних аспектів. М. Біль вивчала безпекові виклики поведінкової економіки регіонів України [6]. У низці праць В. Борщевського аналізуються інституційні проблеми розвитку агломерацій в Україні в умовах повоєнного відновлення, підкреслюючи важливість законодавчого врегулювання та підвищення управлінської спроможності місцевих громад. Утім, недостатньо уваги науковців приділено питанням комплексного осмислення агломераційного потенціалу саме в контексті трансформації моделі просторового розвитку, зокрема інтеграції міждисциплінарних підходів. В існуючих дослідженнях бракує акценту на поведінкових, автопоетичних та ендогенних чинниках, які визначають здатність агломерацій до адаптації, самоорганізації та сталого зростання в умовах сучасних викликів.

© Лещух І. В., 2025

Метою статті є ідентифікація ключових драйверів, домінант та дисфункцій формування та реалізації агломераційного потенціалу трансформації моделі просторового розвитку.

Результати дослідження. Одним із важливих аспектів формування потенціалу агломерацій є інституційні чинники, оскільки саме інститути визначають правила взаємодії між учасниками агломераційного процесу. Для аналізу цих аспектів важливо звернутися до інституційної теорії, яка розглядає роль як формальних, так і неформальних інститутів у впорядкуванні економічної діяльності.

Згідно з **інституційною теорією** (Д. Норт та ін.), розвиток територій значною мірою залежить від якості інститутів – формальних правил (закони, нормативи, організації) та неформальних норм (традиції, довіра, мережі) [2, С. 55; 3, С. 10]. Стосовно агломерацій це означає, що наявність належної правової бази та інституційної спроможності для управління агломераційними процесами є критичною. В Україні досі відсутній окремий закон, який би регулював функціонування агломерацій. Це призводить до інституційної прогалини: міста та громади, які де-факто історично функціонально входять до агломерацій, не мають чітко визначеного формату співробітництва. Однак ситуація дещо змінилася з прийняттям Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки. Зокрема, позитивним є те, що серед основних завдань стратегічної цілі «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, кліматичному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» визначено завдання «Створення законодавчої основи функціонування та розвитку агломерацій, забезпечення збалансованого просторового розвитку територій, що входять до їх складу» [1]. Це відповідає підходам інституційної теорії, згідно з якою ефективні інституції, такі як спеціальні закони, міжмуніципальні угоди, органи спільного планування тощо, можуть стати драйверами формування та розвитку потенціалу агломерацій в умовах трансформації моделі просторового розвитку.

Інституційні чинники формування потенціалу агломерацій в умовах трансформації моделі просторового розвитку включають також якість місцевого самоврядування, прозорість влади та наявність горизонтальних зв'язків між громадами. Наприклад, ефективною практикою формування агломерацій на місцевому рівні є створення асоціацій громад, прикладом чого слугує Львівська агломерація, ініційована у 2024 р. десятьма громадами як добровільне об'єднання з метою координації розвитку, попри відсутність спеціального законодавчого регулювання. Цей приклад підкреслює важливість неформаль-

них інститутів, таких як довіра, домовленості та лідерство мерів, для інституційного оформлення агломерації. Інституційна теорія вказує, що якщо формальні правила ще не встановлені, їх частково можуть замінити неформальні [4, с. 113–115]. Утім, для стійкого розвитку агломерацій все ж необхідне закріплення правил гри на законодавчому рівні, що є особливо актуальним для України на етапі трансформації моделі просторового розвитку.

Формування потенціалу агломерацій залежить не лише від політик і ресурсів, а й від поведінки стейкхолдерів (органів місцевого самоврядування, бізнесу, мешканців) та характеру їхніх взаємовідносин. Поведінкова економіка, вивчаючи відхилення від раціонального вибору під впливом психологічних чинників і соціальних норм, допомагає глибше аналізувати неформальні чинники та потенційні дисфункції просторового розвитку. Серед ключових неформальних домінант – рівень взаємної довіри та культура співпраці між громадами й управлінськими елітами. Конкуренція чи недовіра між населеними пунктами ускладнює стратегічну інтеграцію, натомість сталі партнерства, горизонтальні зв'язки й комунікація формують соціальний капітал агломерації [5, с. 35–36, 39]. У цьому контексті він є нематеріальним ресурсом, що охоплює мережеву взаємодію, норми довіри й спільне бачення розвитку. Дослідження підтверджують: взаємодія між місцевою владою та громадянським суспільством сприяє стійкості розвитку [6]. В агломераціях високий соціальний капітал забезпечує координацію в транспортному плануванні, спільному лобіюванні інтересів та реалізації інтегрованих проектів.

Утім, існує низка типових поведінкових феноменів, що можуть послаблювати потенціал агломерацій в умовах трансформації моделі просторового розвитку:

- упередження статус-кво – ірраціональна прихильність до поточного стану речей і страх перед змінами;

- проблема колективної дії. Полягає в тому, що користь від спільних зусиль часто має характер суспільного блага (наприклад, зменшення транспортних заторів чи покращення екологічного стану в межах агломерації), тоді як витрати на досягнення цих результатів учасники прагнуть перекласти на інших. Така ситуація відображає класичну дилему в'язнів або проблему «безбілетника» у поведінковій економіці, коли кожен суб'єкт сподівається отримати вигоди без необхідності робити власний внесок [7, с. 14; 8, с. 131];

- обмежена раціональність місцевих політиків, яка часто проявляється у домінуванні короткострокових горизонтів планування, обумов-

лених тривалістю виборчих циклів. Інвестиції в агломераційну інфраструктуру передбачають отримання ефекту здебільшого у середньо- чи довгостроковій перспективі (5–10 років), тоді як електоральна оцінка діяльності керівників територіальних громад відбувається в коротко-терміновому вимірі. Це стимулює орієнтацію на реалізацію локальних короткострокових проєктів, які мають швидкий і видимий ефект, на шкоду стратегічним інфраструктурним ініціативам агломераційного масштабу.

Окрім поведінкових упереджень, суттєвими обмеженнями реалізації потенціалу агломерацій в умовах трансформації моделі просторового розвитку виступають свідомі опортуністичні стратегії поведінки окремих суб'єктів, які набувають характеру функціональних дисфункцій. Зокрема, конкуренція між громадами за залучення інвесторів нерідко набуває деструктивних форм, таких як демпінг при розподілі земельних ділянок або надання надмірних пільг, що не лише порушує принципи добросусідства, а й завдає шкоди суміжним громадам шляхом перетягування інвестицій без створення доданої вартості в межах агломерації. Однією з критичних проблем є також корупційні практики та неформальна клановість на місцевому рівні управління [9; 10]. У разі, коли стратегічні ресурси агломерації (земельні активи, місцеві бюджети, доступ до управлінських рішень) сконцентровані в руках вузької групи інтересів, це обмежує залучення зовнішніх акторів і може блокувати впровадження реформ або реалізацію спільних проєктів, що суперечать усталеним схемам впливу. Такі неформальні структури є бар'єром для прозорого управління та інституційного оновлення.

Поведінкова економіка також звертає увагу на культурні особливості та цінності. Якщо в громаді переважають патерналістські настрої («держава має всім забезпечити») або недовіра до сусідів, то ініціативи співпраці не знаходять підтримки населення. Навпаки, якщо існує відчуття спільної ідентичності агломерації (наприклад, мешканці передмість ідентифікують себе частиною «великого Києва» чи «великого Львова»), вони більше підтримуватимуть інтеграційні проєкти. Така спільна ідентичність формується через історичні, культурні зв'язки, а також комунікацію, як-от засоби масової інформації, які охоплюють всю агломерацію, спільні спортивні чи культурні заходи регіонального рівня тощо.

Отже, з огляду на положення поведінкової економіки, формування агломераційного потенціалу в умовах трансформації моделі просторового розвитку значною мірою обумовлюється здатністю до подолання колективних поведін-

кових «пасток» і розвитку кооперативної взаємодії. Неформальні інститути, зокрема довіра, культура взаємодії та соціальний капітал, можуть виконувати як стимулювальну функцію (за умов високого рівня взаємної довіри та готовності до колективного прийняття рішень), так і стримувальну (у разі наявності міжгрупових конфліктів, локального егоїзму та стійких упереджень). В українському контексті, який характеризується глибокими системними змінами, зазначені чинники набувають особливого ваги: у спадок від попередньої адміністративно-територіальної моделі зберігається низький рівень міжмуніципальної довіри та практика конкуренції за ресурси, натомість нова модель просторового розвитку має акцентувати на горизонтальну взаємодію, інтеграцію та партнерство між територіальними громадами.

Разом з тим, для повнішого осмислення чинників і механізмів формування агломераційного потенціалу необхідно розширити аналітичну рамку, перейшовши від мікрорівня поведінкових рішень до розгляду агломерації як цілісної функціональної системи. Теорія систем у цьому контексті пропонує потужний концептуальний інструментарій, що дозволяє враховувати багаторівневу складність, структурну взаємозалежність і динаміку взаємодії між елементами просторової організації.

Міська агломерація постає як складна система, що формується внаслідок взаємодії низки взаємопов'язаних підсистем – міста-ядра, приміських громад, транспортної інфраструктури, економічних кластерів, соціальних мереж тощо. Згідно з положеннями загальної теорії систем, запропонованої Л. фон Берталанфі, ключовим є принцип цілісності, відповідно до якого поведінка системи не зводиться до простої суми характеристик її елементів, а є результатом їхньої інтегрованої взаємодії [11; 12]. У контексті розвитку агломерацій це означає, що її потенціал зумовлюється не лише властивостями окремих складових (міста-ядра, міст-супутників, територіальних громад), але передусім якістю і щільністю функціональних зв'язків між ними: трудовою міграцією, торговельними потоками, кооперативними проєктами, спільним управлінням інфраструктурою. У такому вимірі агломерація набуває рис синергетичної системи, де об'єднання ресурсів кількох суб'єктів забезпечує кумулятивний ефект, що значно перевищує результати автономного функціонування кожного з них. Важливою характеристикою з позицій системного підходу виступає також стійкість системи, тобто її здатність підтримувати функціональність та адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх викликів [13, с. 16; 14]. Зокрема, в умовах економічної турбулент-

ності або воєнних загроз стійка агломераційна система завдяки диверсифікації функцій, взаємозалежності елементів та механізмам внутрішньої підтримки здатна швидше відновлюватися і забезпечувати безперервність розвитку.

У розвитку системного підходу до аналізу складних територіальних утворень дедалі більшого поширення набуває концепція **автопоезису** (від грец. *autós* – «самотворення»), первинно сформульована У. Матураною та Ф. Варелою в межах теорії живих систем [15, с. 61–62], а згодом адаптована до соціального виміру Н. Луманом [16]. Вона дає змогу по-новому інтерпретувати агломерацію як самоорганізовану соціопросторову систему, що здатна до самовідтворення, підтримання внутрішньої цілісності та адаптації через постійні комунікативні процеси між елементами. З цієї позиції міська агломерація розглядається не лише як об'єкт зовнішнього регулювання, а як динамічна система, яка еволюціонує завдяки стійким економічним, соціальним та інфраструктурним зв'язкам між містом-ядром і прилеглими територіями.

Однією з фундаментальних характеристик автопоетичних систем є їхня здатність формувати власні норми, механізми взаємодії та структури управління, навіть за умов відсутності централізованої координації [15]. У просторовому контексті це виявляється у збереженні функціональних зв'язків (маятникова міграція, взаємопов'язаний ринок праці, торгівля, соціальні мережі) навіть за відсутності де-юре визнаного статусу агломерації. Такі зв'язки формують основу для саморегуляції та інституційної автономності, що, у свою чергу, підвищує стійкість системи до зовнішніх шоків і дестабілізуючих впливів.

Разом з тим, теорія автопоезису звертає увагу на обмеження та ризики, пов'язані із замиканням системи на внутрішніх комунікаціях. У випадку агломерацій це може проявлятися в утворенні закритих «клубів інтересів» на основі міжмуніципальних або галузевих коаліцій, що обмежують відкритість системи до нових ідей, інституційних змін або залучення зовнішніх учасників (інвесторів, бізнесу, громадянського суспільства). Така інерційність знижує адаптивність агломерації до глобальних і локальних викликів. Таким чином, інтеграція системного та автопоетичного підходів дозволяє глибше зрозуміти внутрішні механізми функціонування агломерацій: від багаторівневої взаємозалежності елементів – до здатності до самовідтворення і трансформації. Сталий розвиток агломерації у цьому контексті постає не як результат лише інституційного дизайну згори, а як продукт ефективно структурованої внутрішньої самоорганізації, яка поєднує емерджентність, адаптивність та відкритість.

Водночас, окрім інституційної здатності до самоорганізації та внутрішньої стійкості, не менш важливим чинником формування потенціалу агломерацій в умовах трансформації моделі просторового розвитку є здатність генерувати розвиток «зсередини», без постійної залежності від зовнішніх ресурсів чи імпульсів. У цьому контексті логічним є перехід до розгляду **теорії ендогенного зростання**, яка акцентує на внутрішніх джерелах економічного розвитку територій, таких як людський капітал, інновації, підприємництво та знання.

У сучасній економічній теорії (зокрема в працях П. Ромера та Р. Лукаса) ендогенні чинники зростання – це ті, що формуються всередині економічної системи: знання, технології, інститути, людський капітал тощо. Адаптація цих ідей до просторового виміру сформувала концепцію ендогенного розвитку територій, де рушієм трансформацій виступають внутрішні ресурси регіону або громади, а не зовнішні дотації чи централізоване управління [17; 18, с. 43]. У цьому контексті міські агломерації виступають каталізаторами ендогенного зростання. Вони акумулюють людський капітал, наукові установи, університети, що створює середовище для інновацій і підприємництва. Р. Флорида підкреслює важливість «креативного класу», який обирає міста з відкритим культурним кліматом і можливостями для самореалізації. Агломерації також забезпечують агломераційну економію – зниження трансакційних витрат через просторову близькість ринків, постачальників і знань. У таких умовах активізується реінвестування та зростає інвестиційна привабливість. Швидке поширення знань через формальні й неформальні мережі також відповідає механізмам ендогенного зростання: більше знань – більше інновацій – вищі темпи розвитку [19; 20]. Отже, агломерації мають потужний потенціал сталого розвитку, що може реалізовуватись через мобілізацію локальних ресурсів, розвиток інноваційних екосистем і залучення талантів. Для України це особливо актуально, адже обмеженість державних ресурсів потребує акценту на внутрішні драйвери: підтримку стартапів, партнерств, відкритості та бізнес-клімату.

Згідно з **теорією сталого розвитку міст**, формування потенціалу агломерацій в умовах трансформації моделі просторового розвитку визначається драйверами, які забезпечують довгострокову стійкість та інклюзивний розвиток [21, с. 16; 22, с. 7–11]. Одним із таких драйверів є екологічна стійкість [23, с. 37]. Вона передбачає використання екологічно чистих технологій, сталих транспортних систем, зелених інфраструктур та управління природними ресурсами на місцевому рівні. У контексті агломерацій це може означати створення екологічно

адаптованих урбаністичних просторів, де забезпечується баланс між економічним розвитком і охороною навколишнього середовища. В Україні, в умовах динамічних змін, розвиток таких драйверів може сприяти формуванню агломерацій з високим рівнем екологічної свідомості та стійкого споживання ресурсів.

Ключовими домінантами у цьому процесі є також соціальна інклюзія та доступність. Згідно з концепцією сталого розвитку міст, забезпечення рівних можливостей для всіх категорій населення, від малозабезпечених до уразливих груп, є основою для формування стійких агломерацій [24]. Домінантою є також ефективне управління ресурсами, яке включає оптимізацію використання земельних, економічних і людських ресурсів. В умовах трансформації просторового розвитку в Україні, де відбувається процес децентралізації, важливим є розподіл ресурсів між містами та сільськими громадами, що забезпечить збалансований розвиток агломерацій.

Однак існують дисфункції, що гальмують реалізацію потенціалу агломерацій у процесі просторової трансформації. Серед них – відсутність координації між місцевими органами влади, що ускладнює реалізацію спільних стратегій. В Україні слабкі міжмуніципальні зв'язки та нестача політики співпраці часто призводять до негативних соціально-економічних наслідків. Інша важлива проблема – соціальна нерівність і обмежений доступ до базових послуг для вразливих груп, що підриває стійкість агломерацій і посилює поляризацію між центром і периферією.

Таким чином, розглянуті теоретичні підходи взаємодоповнюють один одного, формуючи комплексне уявлення про природу потенціалу агломерацій в умовах трансформації моделі просторового розвитку.

Сукупний аналіз розглянутих підходів дозволяє сформулювати авторське визначення кате-

горії **«агломераційний потенціал трансформації моделі просторового розвитку»** як комплексна інтегральна категорія, що репрезентує сукупність матеріальних, інституційних, соціальних та функціональних ресурсів і зв'язків, які забезпечують здатність агломерацій адаптуватися до викликів та можливостей динамічного соціально-економічного, екологічного та інституційного середовища, сприяючи випереджальному, збалансованому, сталому та згуртованому розвитку територій в контексті нової просторової організації економіки та забезпечуючи довгострокову стабільність і стійкість у контексті глобальних і локальних змін. Таким чином, авторське трактування підкреслює, що агломераційний потенціал є не просто сумою економічного потенціалу міст-ядра та прилеглих громад, а комплексною категорією, що інтегрує різноманітні елементи: матеріальні (населення, підприємства, інфраструктура), інституційні (правила, організації), а також нематеріальні (відносини, знання, культура). Унікальність агломерації полягає в синергії між цими складовими.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, слід відзначити, що агломераційний потенціал формується під впливом інституційних передумов, поведінкових установок стейкхолдерів, здатності до самоорганізації та використання внутрішніх ресурсів для ендегенного зростання. Інтеграція цих чинників вимагає міждисциплінарного підходу, що поєднує інституційну теорію, поведінкову економіку, системний аналіз, автопоєзис та концепцію сталого розвитку. Проведене дослідження створює аналітичну базу для подальших емпіричних оцінок агломерацій в Україні щодо їхньої стійкості, інституційної ефективності та ендегенного потенціалу, а також слугує підґрунтям для розробки прикладних стратегій просторового розвитку.

Бібліографічний список:

1. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF/print#n11>
2. Ліснічук О. А. Інституціональні чинники забезпечення регіонального розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 8(36). С. 53–57. DOI: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8\(36\)-53-57](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8(36)-53-57).
3. Колесніченко І. М. Інституціональна економіка : навчальний посібник / І. М. Колесніченко, А. В. Литвиненко; за заг. ред. канд. екон. наук, доцента І. М. Колесніченко. Харків : XHEU ім. С. Кузнеця, 2015. 236 с. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
4. Стойко О. М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; «Логос», 2016. 416 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/67002>
5. Інституційні проблеми та виклики функціонування агломерацій в Україні: електрон. наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М. І. Мельник. Львів, 2025. 75 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20250031.pdf>
6. Біль М.М. Безпекові виклики поведінкової економіки регіонів України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-82>

7. Погребняк А. Ю., Величко Т. О., Мазуренко М. С. Дилема в'язнів як фундаментальна модель функціонування економічних суб'єктів у мікро- та макроекономіці. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. 2019. Вип. 23. С. 13–19.
8. Радіонов Ю. Д. Теорія виробництва і надання суспільних благ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 11. С. 129–133.
9. Кохан О. І. Боротьба з корупцією в органах місцевого самоврядування: правові передумови та шляхи подолання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 82. С. 182–186. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.29>
10. Кравченко Т. А. Особливості формування комплексного механізму протидії корупції в органах місцевого самоврядування в Україні. *Держава та регіони*. 2012. № 2 (38). С. 164–168. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2012/31.pdf
11. Ruben B. General system theory. 2018. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351310000-6>
12. Загальна теорія систем / П. Ф. Йолон / Енциклопедія Сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. URL: <https://esu.com.ua/article-15136>
13. Висоцька І. Б. Теоретичні підходи до поняття «стійкість системи». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 13–23. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1067/1/висоцька.pdf>
14. Mayar Kh., Carmichael D., Shen X. Resilience and systems – a review. *Sustainability*. 2022. Vol. 14(14). DOI: <https://doi.org/10.3390/su14148327>
15. Borodii A. The concept of autopoiesis in enactivism. *European Philosophical and Historical Discourse*. 2021. Vol. 7(4). С. 61–65. DOI: <https://doi.org/10.46340/ephd.2021.7.4.8>
16. Luhmann N. Social systems / transl. J. Bednarz Jr., D. Baecker. Stanford : Stanford University Press, 1995. URL: https://uberty.org/wp-content/uploads/2015/08/Niklas_Luhmann_Social_Systems.pdf
17. Глобальні чинники та ризики ендегенного розвитку регіонів: наукове видання / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2022. 150 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220039.pdf>
18. Вахович І. М., Забедюк М. С. Зміст та структура ендегенного потенціалу регіону. *Економіка та держава*. 2010. № 11. С. 41–43. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2010/14.pdf
19. Сергієнко Л. В. Державна політика гарантування безпеки урбанізованих територій : монографія. Житомир: ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк», 2022. 432 с.
20. Лисяк Н. Теоретико-методологічні засади інтегрованого розвитку урбанізованих систем : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 / Нац. ун-т «Львів. політехніка», ДУ «Ін-т регіон. дослідж. ім. М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2021. 467 с. URL: https://ird.gov.ua/irdd/d20210930_a805_LysyakNMс.pdf
21. Громова Т. М. Сталий економічний розвиток міст і регіонів: проблеми та перспективи. *Економічний простір*. 2020. № 156. С. 15–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/156-2>
22. Інклюзивний вимір розвитку міст – центрів ділової активності України: тенденції та перспективи : наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2019. 55 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20190301.pdf>
23. Герасименко Л. В., Козаченко Г. В. Сталий розвиток міст в Україні: вектори та суперечності. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-396-5-3>
24. Сергієнко І. Г. Інклюзивна урбанізація та стала міська мобільність як інструменти реалізації «Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2023. № 1. Том 34 (73). С. 197–202. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.1/35>

References:

1. Kabinet Ministriv Ukrainy (2020) Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky [State Regional Development Strategy for 2021–2027]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF/print#n11>
2. Lisnichuk O. A. (2018) Instytutsiini chynnyky zabezpechennia rehionalnoho rozvytku [Institutional factors of regional development]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia" – Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy"*, vol. 8(36), pp. 53–57. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8\(36\)-53-57](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8(36)-53-57)
3. Kolesnichenko I. M., Lytvynenko A. V. (2015) Instytutsiina ekonomika: navchalnyi posibnyk [Institutional economics: textbook]. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia, 236 p. (in Ukrainian). Available at: <http://elcat.pnpnpu.edu.ua/docs/Колесніченко.pdf>
4. Stoiko O. M. (2016) Transformatsiia politychnykh instytutiv u suchasnykh perekhidnykh suspilstvakh: monohrafiia [Transformation of political institutions in transitional societies: monograph]. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; Lohos, 416 p. (in Ukrainian). Available at: <https://uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/67002>
5. Melnyk M. I. (ed.) (2025) Instytutsiini problemy ta vyklyky funktsionuvannia ahlomeratsii v Ukraini: elektronna naukova dopovid [Institutional problems and challenges of agglomeration functioning in Ukraine:

- electronic scientific report]. Lviv: DU 'Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy'. Available at: <http://ird.gov.ua/irdp/p20250031.pdf>
6. Bil M. M. (2023) Bezpekovi vyklyky povedinkovoï ekonomiky regioniv Ukraïny [Security challenges of behavioral economics in Ukraine's regions]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, vol. 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-82>
 7. Pohrebniak A. Yu., Velychko T. O., Mazurenko M. S. (2019) Dylema viazniv yak fundamentalna model funktsionuvannya ekonomichnykh subiektiv u mikro- ta makroekonomitsi [The prisoner's dilemma as a fundamental model of economic actors' functioning in micro- and macroeconomics]. *Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstva – Modern Problems of Economics and Entrepreneurship*, vol. 23, pp. 13–19.
 8. Radionov Yu. D. (2017) Teoriia vyrobnytstva i nadання suspilnykh blah [Theory of production and provision of public goods]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, vol. 11, pp. 129–133.
 9. Kokhan O. I. (2024) Borotba z koruptsiieiu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannya: pravovi peredumovy ta shliakhy podolannya [Combating corruption in local self-government bodies: legal prerequisites and ways to overcome]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, vol. 82, pp. 182–186. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.29>
 10. Kravchenko T. A. (2012) Osoblyvosti formuvannya kompleksnoho mekhanizmu protydii koruptsii v orhanakh mistsevoho samovriaduvannya v Ukraini [Peculiarities of forming a comprehensive mechanism to counter corruption in local governments in Ukraine]. *Derzhava ta rehiony – State and Regions*, vol. 2(38), pp. 164–168. Available at: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2012/31.pdf
 11. Ruben B. General System Theory. 2018. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781351310000-6>
 12. Yolon P. F. (2010) Zahalna teoriia system [General system theory]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy – Encyclopedia of Modern Ukraine*. Available at: <https://esu.com.ua/article-15136>
 13. Vysotska I. B. (2017) Teoretychni pidkhody do poniattia "stiikist systemy" [Theoretical approaches to the concept of "system resilience"]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, vol. 2, pp. 13–23. Available at: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1067/1/висоцька.pdf>
 14. Mayar Kh., Carmichael D., Shen X. (2022) Resilience and systems – a review. *Sustainability*, vol. 14(14). DOI: <https://doi.org/10.3390/su14148327>
 15. Borodii A. (2021) The concept of autopoiesis in enactivism. *European Philosophical and Historical Discourse*, vol. 7(4), pp. 61–65. DOI: <https://doi.org/10.46340/ephd.2021.7.4.8>
 16. Luhmann N. (1995) Social Systems. Stanford: Stanford University Press. Available at: https://uberty.org/wp-content/uploads/2015/08/Niklas_Luhmann_Social_Systems.pdf
 17. Melnyk M. I. (ed.) (2022) Hlobalni chynnyky ta ryzyky endohennoho rozvytku rehioniv: naukove vydannya [Global factors and risks of endogenous development of regions: scientific edition]. Lviv: DU 'Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy', 150 p. Available at: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220039.pdf> (in Ukrainian)
 18. Vakhovych I. M., Zabediuk M. S. (2010) Zmist ta struktura endohennoho potentsialu rehionu [Content and structure of the endogenous potential of the region]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and State*, vol. 11, pp. 41–43. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2010/14.pdf
 19. Serhienko L. V. (2022) Derzhavna polityka harantuvannya bezpeky urbanizovanykh terytorii [State policy of guaranteeing the security of urbanized territories]. Zhytomyr: Vydavnychiy dim "Buk-Druk", 432 p. (in Ukrainian).
 20. Lysiak N. (2021) Teoretyko-metodolohichni zasady intehrvanoho rozvytku urbanizovanykh system [Theoretical and methodological principles of integrated development of urbanized systems] (PhD Thesis). Lviv: Natsionalnyi universytet "Lvivska Politehnika", DU "Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy", 467 p. Available at: https://ird.gov.ua/irdd/d20210930_a805_LysyakNMc.pdf
 21. Hromova T. M. (2020) Stalyi ekonomichni rozvytok mist i rehioniv: problemy ta perspektyvy [Sustainable economic development of cities and regions: problems and prospects]. *Ekonomichniy prostir – Economic Space*, vol. 156, pp. 15–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/156-2>
 22. Melnyk M. I. (ed.) (2019) Inkluzyvnyi vymir rozvytku mist – tsentriv dilovoi aktyvnosti Ukrainy: tendentsii ta perspektyvy: naukova dopovid [Inclusive dimension of development of cities – centers of business activity in Ukraine: trends and prospects: scientific report]. Lviv: DU "Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy", 55 p. Available at: <https://ird.gov.ua/irdp/p20190301.pdf>
 23. Herasymenko L. V., Kozachenko H. V. (2023) Stalyi rozvytok mist v Ukraini: vektory ta superechnosti [Sustainable development of cities in Ukraine: vectors and contradictions]. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-396-5-3>
 24. Serhienko I. H. (2023) Inkluzyvna urbanizatsiia ta stala miska mobilnist yak instrumenty realizatsii "Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernogo prostoru v Ukraini na period do 2030 roku" [Inclusive urbanization and sustainable urban mobility as tools for implementing the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine until 2030]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho – Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University*, vol. 34(73), no. 1, pp. 197–202. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.1/35>

AGGLOMERATION POTENTIAL IN THE TRANSFORMATION OF THE SPATIAL DEVELOPMENT MODEL: ESSENCE, DRIVERS, DOMINANTS, AND FORMATION DYSFUNCTIONS

Iryna Leshchukh

PhD in Economics, Senior Researcher,
Senior Research Fellow at the Department of Spatial Development
*M.I. Dolishniy Institute of Regional Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine*

Summary. The article explores the essence, structural drivers, dominants, and dysfunctions of agglomeration potential within the context of a transforming spatial development model. The author substantiates a comprehensive interdisciplinary approach that integrates institutional theory, behavioral economics, systems thinking, autopoietic theory, and the theory of endogenous growth. Particular attention is paid to the role of formal and informal institutions, horizontal governance, mutual trust, and the development of social capital in shaping agglomeration systems capable of self-organization, adaptive governance, and sustainable development. The paper identifies key dysfunctions that hinder the realization of agglomeration potential, such as institutional uncertainty, limited coordination between local authorities, short-sighted decision-making by municipal elites, and collective action problems that reduce the efficiency of cooperative projects. The systems and autopoiesis frameworks are used to conceptualize agglomerations as complex, multilevel territorial systems that are characterized by structural interdependencies and an ability for internal reproduction through persistent functional ties (e.g., labor mobility, transport connectivity, inter-municipal economic cooperation). The article also outlines the risks of systemic closure and institutional inertia, which may limit openness to innovation and external stakeholders. From the endogenous growth perspective, the agglomeration is viewed as a generator of internal development dynamics, relying on human capital accumulation, innovation potential, and knowledge spillovers. The presence of research institutions, creative professionals, and cooperative ecosystems within agglomerations fosters long-term competitiveness and investment attractiveness. In light of these approaches, the study proposes an original definition of “agglomeration potential of spatial development transformation” as an integrated, multi-dimensional category that reflects the combined material, institutional, social, and functional resources and linkages that empower agglomerations to adapt to global and local challenges. This potential underpins territorial cohesion, resilience, and inclusive, innovation-driven development, which is especially relevant for post-war Ukraine in the process of decentralization, recovery, and European integration.

Keywords: agglomeration, spatial development, institutions, behavioral economics, endogenous growth, social capital, interdisciplinary approach.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2025